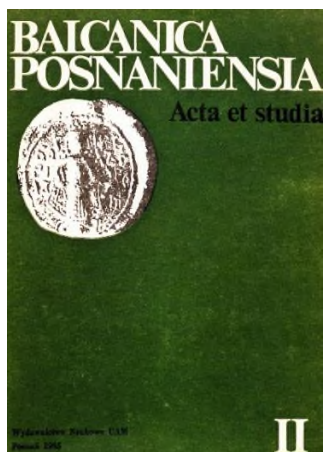

Tyszkiewicz Lech Antoni, *Słowianie i ludy tureckie przed pojawieniem się Protobułgarów na Półwyspie Bałkańskim*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1985, t. 2, s. 5–18.

<https://doi.org/10.14746/bp.1985.2.1>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54812>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

SŁOWIANIE I LUDY TURECKIE PRZED POJAWIENIEM SIĘ PROTOBULGARÓW NA PÓŁWYSPIE BAŁKAŃSKIM

LECH A. TYSZKIEWICZ

Problem pobytu Słowian nad Dunajem liczy sobie z górą osiem wieków. Po raz pierwszy bowiem postawił go Nestor, stwierdzając w utrzymanym w stylu biblijnym wstępie do swego latopisu, że obszary naddunajskie są prawdziwą praojczyzną Słowian, skąd rozeszli się oni w różnych kierunkach do swoich późniejszych siedzib¹. Mimo że nikt dzisiaj nie podziela poglądu kronikarza ruskiego, on pierwszy postawił kwestię, jak dziś mówimy, topogenezy Słowian², uznając ich autochtonizm nad Dunajem. Warto przy tym podkreślić, że wcześniejsze od Nestora próby wywiedzenia proveniencji Słowian, zestawione z nim przez W. Mańczaka³, mają w istocie bardziej ogólny charakter. I tak pochodzący z VII lub początków VIII w. *Geograf Raweński* podaje tylko jako praojczyznę Słowian Scyтіę⁴; co zresztą biorąc pod uwagę rozumienie tego obszaru przez starożytnych⁵ jest niewątpliwie słuszne, ale z drugiej strony mogą się tu z powodzeniem zmieścić wszystkie współczesne hipotezy topogenezy Słowian. Natomiast pochodzące z połowy IX wieku wyliczenie plemion słowiańskich na północ od Dunaju, zwane

¹ *Povest vremennyh let*, I, ed. D. S. Lihačev, Moskva-Leningrad 1950, s. 11: *Po množeh že vremeneh seli sut slovenī po Dunajevi, gde est nyne Ugorskaja zemlja i Bolgarska. I ot teh sloven razidošasia po zemle i prozvašasia imeny svoimi, gde sedše na kotorom meste.*

² Por. G. Labuda, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny zachodniej*, III, Poznań 1975, s. 25 n.

³ W. Mańczak, *Praojczyzna Słowian*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1981, s. 7.

⁴ *Ravennatis Anonymi Cosmographia*, (w:) *Itineraria Romana* (ed. J. Schnetz), Lipsiae 1941, s. 11: *Sexta ut hora noctis Scitharum est patria, unde Sclavinorum exorta est prosapia, sed et Itites et Chimabes ex illis egressi sunt, cuius post terga oceanum non invenimus navigari.* Por. też tekst i komentarz: E. Herrmann, *Slawisch-germanische Beziehungen im südostdeutschen Raum. Von der Spätantike bis zum Ungarnsturm. Ein Quellenbuch mit Erläuterungen*, München 1965, s. 62, G. Labuda, *Okres wspólnoty słowiańskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej*, *Slavia Antiqua*, I, 1948, s. 186.

⁵ Por. Kretschmer, *RE* II A., szp. 1 nn.

powszechnie *Geografem Bawarskim* podkreśla jedynie ogólnie pochodzenie Słowian od plemienia Zeriuiani, wedle samych Słowian mającego stanowić protoplastę wszystkich innych jednostek plemiennych tego ludu⁶. Dlatego Nestor pozostaje prekursorem poszukiwania topogenezy Słowian.

Obecnie jednak szukamy Słowian na obszarach środkowo- lub wschodnio-europejskich, wobec czego nad Dunajem są oni dla nas raczej allochtonami i wskutek tego musimy ustalić czas ich przybycia na obszary dowodnie zajmowane od połowy VI wieku.

Pierwszym autorem starożytnym, który po ogólnikowych relacjach Pomponiusza Meli, Pliniusza Starszego oraz Tacyty przyniósł pewne konkretne informacje o siedzibach poszczególnych plemion słowiańskich, zapewne wchodzących w skład zaliczanych przez niego do ἡθνῶν μέγιστα Wenedów, był piszący w drugiej połowie II w.n.e. Ptolemeusz. Przypuszczalnie wielkim ludom wymienionym w jego *Geografii* podlegały mniejsze plemiona — ἡθνῶν ἐλάττωια⁷.

Pozostaje zatem tylko dociec, które z nich mogły zamieszkiwać w łuku Karpat wschodnich, a może i nad samym Dunajem.

Nie były to zapewne plemiona dość powszechnie uznawane za Słowian jak Οὐέλται, Σούλωνες, być może Βούλωνες⁸, gdyż zajmowały one raczej północną część obszaru weneckiego.

Natomiast szukać należy takich plemion w kompleksie ludów mniejszych

⁶ *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii*. Ed. B. Horák i D. Trávníček. Rozprawy Československé Akademie Věd. LXVI, 2, 1956, s. 3; por. też Herrmann, o. c., s. 220 - 221: *Zeriuiani quod tantum est regnum ex eo cunctae gentes Sclauorum exorte sint et originem sicut affirmant ducant*. P. J. Schafarik, *Slawische Alterthümer*, I, Leipzig 1843, s. 63 i 96, uznał Zeriuiani za inną wersję nazwy *Serbiani*, pierwszego ogólnego określenia wszystkich Słowian. Por. też komentarz St. Zakrzewskiego, *Opis grodów i terytoriów z północnej strony Dunaju czyli tzw. Geograf Bawarski*, Lwów 1917, s. 52 - 55. Za reminiscencję wspólnoty słowiańskiej uznał ten fragment *Geografa Bawarskiego* również Labuda, *Okres „wspólnoty” słowiańskiej...*, s. 187 nn.; por. też Horák i Trávníček, o. c., s. 38 - 40.

⁷ Zwolennikiem takiego poglądu jest A. D. Udalcov, *Plemena europejskiej Sarmatii II w.n.e.*, Sovetskaja Etnografija, V, 2, 1946, s. 48, a także K. Tymieniecki, *Ziemię polskie w starożytności. Ludy i kultury najdawniejsze*, Poznań 1951, s. 613.

⁸ Sulones: *Caluđii Ptolemei Geographia*, III, 5, 8, ed. C. Müller, Paris 1883 (cyt. dalej *Ptol. Geogr.*, I, s. 424), odnośnie do Weltów: III, 5, 10, s. 426; Por. Schafarik, o. c., I, s. 204, T. Lehr-Splawiński, *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, Prace Instytutu Zachodniego, 2, Poznań 1946, s. 142; J. Czekanowski, *Wstęp do historii Słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, archeologiczne i językowe*, 2, Poznań 1957, s. 241; H. Łowmiański, *Początki Polski*, II, Warszawa 1965, s. 44. W sprawie emendacji *Sulones* = *Bulanes* por. Schafarik, o. c., I, s. 204, K. Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde*, II, Berlin 1906, s. 79; B. Biliński, *Drogi świata starożytnego ku ziemiom słowiańskim w świetle starożytnych świadectw literackich*, *Archeologia*, I, 1947, s. 165, Udalcov, o. c., s. 49; tenże, *Osnovnyje voprosy etnogeneza słowian*, Sovetskaja Etnografija, VI - VII, 1947, s. 8. Por. zastrzeżenia Tymienieckiego, o. c., s. 613.

umieszczonych w drugim pasie Sarmacji europejskiej — uczony aleksandryjski bowiem pisał swoje dzieło prawdopodobnie z zachodniego horyzontu geograficznego — gdyż czytamy m. in.: „... ὑπὸ τοὺς Οὐνέδας (παλὶν) Γαλίνδαι καὶ Σουδινοὶ καὶ Σταυανοὶ μέχρι τῶν ‘Αλανῶν’ ὅφ’ οὗς Ἰγυλλίωνες εἶτα Κοιστοβῶκοι καὶ Τρανσμοντιανοὶ μέχρι τῶν Πευκινῶν ορεῶν”⁹.

Spśród tych plemion za niewątpliwie słowiańskie uznano zamieszkałych jednakże na północy Stawanów¹⁰. Inaczej ma się rzecz z plemionami Kostoboków i Transmontanów zamieszkałych, jak widać z odnośnego tekstu *Geografii* Ptolemeusza, na południowo-zachodniej rubieży przedstawionego kompleksu ludów aż po Góry Peucyńskie, co stwarza możliwość zlokalizowania tych dwóch plemion gdzieś w łuku Karpat wschodnich. Za słowiańskością Kostoboków (nazwa Transmontanów jest bowiem jedynie epitetem łacińskim, a nie rodzimą nazwą tego plemienia) opowiedział się już Szafarzyk¹¹, natomiast E. Schwarz uznał ich za ludność tracką¹², a Udalcov za odłam Sarmatów¹³. Jeśli jednak istnieje możliwość zaliczenia ich do Słowian, to warto zauważyć, iż plemię to bynajmniej nie stanowiło typowego ἄπαξ λεγόμενον. Wręcz przeciwnie, spotykamy je już w *Historii Naturalnej* Pliniusza Starszego¹⁴, a później występuje jeszcze w tej samej mniej więcej okolicy w *Scriptores Historiae Augustae*, wśród ludów osiadłych za limesem dunajskim, zbuntowanych przeciw Rzymowi, a następnie pokonanych przez cesarza Marka Aureliusza¹⁵. Przypuszczalnie Kostobokowie stanowili najdalej na południowy zachód wysunięte plemię słowiańskie, choć zapewne w czasie powstania *Geografii* Ptolemeusza nie dotarli oni jeszcze nad Dunaj, ponieważ ziemie między Karpatami a tą rzeką zamieszkane były przez Jazygów — Metanastów, tj. Przesiedleńców znad Meotydy, przy czym autor *Geografii* dobrze zdawał sobie sprawę z ich przeprowadzki, tak w tekście opisowym, jak i przypisanej im nazwie¹⁶. Kostobokowie więc nie przebyli jeszcze całej drogi z północnego wschodu nad Dunaj.

Musimy zatem szukać innych, późniejszych źródeł historiograficznych

⁹ Ptol. Geogr., III, 5, 9, s. 425 - 426.

¹⁰ Schafarik, o.c., I, s. 208; Łowmiański, o.c., I, s. 178. Zastrzeżenia natury językowej zgłosił Müllenhoff, o.c., II, s. 21.

¹¹ O.c., II, s. 209.

¹² *Die Frage der slawischen Landnahmezeit in Ostgermanien. Ein kritischer Überblick des derzeitigen Forschungsstandes*. Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, XLIII, 1929, s. 208.

¹³ Udalcov, *Plemena...*, s. 48.

¹⁴ C. Plinii Secundi, *Naturalis Historia*, VI, 19, ed. C. Mayhoff, Stuttgart 1967 I, s. 436, por. Biliński, o.c., s. 163.

¹⁵ *Scriptores Historiae Augustae, Iulii Capitolini, M. Antoninus Philosophus*, 22, 1, ed. E. Hohl, Berlin 1971: *Gentes omnes ab Illirico limite usque in Galliam conspiraverunt, ut Marcomanni, Varistae..., Roxolani, Basternae, Halani, Peucini, Costoboci*. Kostobokowie zatem znowu obok Peucynów-Basternów.

¹⁶ Ptol. Geogr., III, 5, 1, a zwłaszcza III, 7, 1 - 2.

zawierających wzmianki o pobycie Słowian nad Dolnym Dunajem, będącym przecież najstarszą rubieżą, którą ten lud osiągnął w swej wędrówce na południe i zachód.

Pierwszym zaś takim źródłem jest przeróbka z IV w. mapy, sporządzonej u schyłku I w. p.n.e. przez zięcia Oktawiana Augusta Wipsaniasza Agryppę, którą znamy z kopii z 1265 r. pod obecnym tytułem *Tabula Peutingeriana*¹⁷. Wprawdzie korzystanie z tej mapy utrudnia niezmiernie wydłużenie kontynentu europejskiego w kierunku wschód-zachód oraz spłaszczenie w kierunku północ-południe, co powoduje zagęszczenie nazw ludów mieszkających między Oceanem Północnym (Bałtykiem) a Dunajem przedstawionych w segmencie VIII, 1 - 4, ale mimo to na północy czytamy wyodrębnioną wielkimi literami nad samym morzem *Venadisarmatae* (VIII, 1 - 2), a między *Alpes Bastarnicae* (Karpaty) wyraźnie zaznaczoną deltą Dunaju, *Venedi*. Ścisłej nazwa ta została umieszczona między Dolnym Dunajem a *flumen Agalingus*, Prutem¹⁸ lub Dniestrem¹⁹. O ile położenie *Venadisarmatae* nie może budzić wątpliwości, bo jest zgodne tak z danymi Pliniusza Starszego, jak zwłaszcza Ptolemeusza, o tyle lokalizacja *Venedi* nie da się zinterpretować inaczej jak tylko przez przyjęcie pobytu tego ludu, a zatem Słowian, nad północnymi brzegami Dolnego Dunaju, jednak nie na Nizinie Pannońskiej, jak przyjmował L. Niederle²⁰, lecz bliżej ujścia rzeki na południowy wschód od Karpat. Inaczej mogą rozumować tylko badacze odrzucający możliwość pobytu Wenedów-Słowian nad Dunajem przed VI wiekiem²¹.

Kolejnym potwierdzeniem tej nowej sytuacji geograficzno-etnicznej są prawdopodobnie źródła relacjonujące konflikt wśród Sarmatów naddunajskich. W konflikcie tym w 334 roku interweniował Konstantyn Wielki. Na pierwszym miejscu należy wymienić dwie wzmianki w napisanych około 390 r. *Res gestae* Ammianusa Marcellinusa²². W pierwszej z nich autor podaje tylko wiadomość o buncie *Sarmatae servi* przeciw *Sarmatae domini*, przy czym ci ostatni zwyciężeni opuścili swoje dotychczasowe siedziby nie chcąc pod-

¹⁷ Por. Gisinger, RE, XIX, szp. 1405 - 1411, Schafarik, o.c., I, s. 125 nn, K. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, München 1837, s. 67, L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris 1923, I, s. 54, Biliński, o.c., s. 156; Tymieniecki, o. c., s. 649; Łowmiański, o. c., I, s. 180 i 193. Cytuję za *Castori Romanorum Cosmographi tabula quae dicuntur Peutingeriana*, rec. C. Miller, Ravensburg 1888 oraz częściowo za reprodukcją Łowmiańskiego, o.c., I, s. 176.

¹⁸ M. Plezia, *Greckie i łacińskie źródła do najstarszych dziejów Słowian*, I, Poznań—Kraków 1952, s. 48.

¹⁹ Łowmiański, o.c., I, s. 181.

²⁰ Niederle, o.c., s. 54.

²¹ Łowmiański, o.c., I, s. 181 uznał wzmiankę *Tabula Peutingeriana* za „zagadkową” tj. niewytłumaczalną.

²² Plezia, o. c., s. 48, B. Biliński, *Najstarsze świadectwa o Wiśle*, Eos, XLII, 2, 1947, s. 202.

legać dawnym sługom²³, w drugiej natomiast, poświęconej już interwencji cesarskiej na rzecz wypędzonych panów, ich zwycięzcy słudzy zostali określani jako *Sarmatae Limigantes*²⁴. Przyczynę wypędzenia Sarmatów panów, δεσπóται, przez sługi, οἰκέται, δοῦλοι, próbował wyjaśnić w żywocie Konstantyna Wielkiego Euzebiusz z Cezarei²⁵. Trzecia relacja św. Hieronima ze Strydonu wnosi już tylko jeden nowy element, jakim jest nazwa *Sarmatae Arcaragantes* przypisana przez niego wygnanym przez *Sarmatae Limigantes* panom²⁶. *Sarmatae Limigantes* oraz *Arcaragantes* zostali uznani przez jednych uczonych za dwa odłamy czy klasy społeczne tego samego koczowniczego ludu Sarmatów²⁷, ale też liczni badacze uważają *Sarmatae Limigantes* za Słowian podległych do chwili buntu swym koczowniczym panom, *Sarmatae Arcaragantes*²⁸.

Nie może ulegać wątpliwości, że zdarzenia opisane przez Ammianusa Marcellinusa i Euzebiusza z Cezarei oraz ich następców da się zinterpretować raczej przez przyjęcie odrębności etnicznej obydwu odłamów „Sarmatów” zamieszkałych nad Dunajem, o czym świadczy ucieczka „Sarmatów panów” z dotychczasowych obszarów zasiedlenia, łatwa zapewne przy ich koczowniczym trybie życia. Pozostali na miejscu „Sarmaci słudzy” byli, być może, trwalszymi osadnikami — rolnikami. W nawiązaniu do *Tabula Peutingeriana* oraz późniejszego Pseudocezariusza z Nazjanzu, byli to zapewne Wenedzi.

Podobnie tylko na przypuszczeniach może opierać się doszukiwanie się Słowian w relacji z poselstwa do Attyli w 448 r. spisanej przez Priskosa z Panion. Chociaż sam Priskos był tylko członkiem poselstwa Maximinusa

²³ *Ammiani Marcellini, Rerum gestarum*, XVII, 12, 18 - 20, ed. W. Seyfarth, I, s. 242.

²⁴ Ibidem, XVII, 13, s. 244.

²⁵ Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, IV, 6, (Eusebius Werke, I, ed. I. A. Heikel, (w:) Die griechisch-christlichen Schriftsteller des ersten drei Jahrhunderte, Leipzig 1902, s. 119 - 120).

²⁶ *Hieronimi Chronicon*, ed. R. Helm, Berlin 1956, ad ann. 334, s. 233. Wspominają o tym także *Excerpta Valesiana*, *Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt*, rec. V. Gordthausen, II, Leipzig 1875, rozdz. 31 - 32, a także *Consularia Constantinopolitana* ad ann. 334, *MGH Auctores Antiquissimi*, IX, 1, *Chronica minora* I, ed. Th. Mommsen, s. 234.

²⁷ Zeuss, o.c., s. 69, Müllenhoff, o.c., II, s. 377, III, s. 112.

²⁸ Schafarik, o.c., I, s. 250, gdzie myli jednak *Sarmatae Limigantes* z *Arcaragantes*, Niederle, o.c., s. 53 - 54, J. Peisker, *The Expansion of the Slavs*, Cambridge Medieval History, II, Cambridge 1926, s. 432, gdzie uznał stosunek *Sarmatae Limigantes* tj. Słowian, do *Sarmatae Arcaragantes*, irańskich panów, za typowy przejaw odwiecznej niewoli Słowian, których jednak słusznie powiązał ze wzmiankami w *Tabula Peutingeriana* oraz Pseudocezariusza z Nazjanzu. Por. także K. Jażdżewski, *Atlas do pradziejów Słowian*, Łódź 1949, s. 76, według którego irańskim pochodzeniem należy tłumaczyć niezrozumiałość nazw *Limigantes* i *Arcaragantes*, przy czym wbrew źródłu obydwie odłamy miały się zbuntować przeciw sarmackim Jazygom. Kretschmer, RE, I, szp. 2547 uznał *Sarmatae Limigantes* za resztki scytyjskich Skolotów.

do Attyli, to jednak gruntowne wykształcenie i zmysł historyczny autora sprawiły, że jego opis, mający charakter jakby pamiętnika spisane go na żywo, pełen jest bezcennych szczegółów²⁹. Wprawdzie poselstwo skierowane było do władcy Hunów, ale podlegały mu, jak wiemy, różne inne plemiona, być może także słowiańskie³⁰.

Zachowane fragmenty dzieła Priskosa nigdzie nie wymieniają bezpośrednio Wenedów, co często brane jest pod uwagę jako kontrargument ich pobytu w V w. nad Dunajem. Ludy niehuńskie określone zostały przez Priskosa jako βαρβαροι lub pod archaizującą nazwą Σκύραι, a jednak znajdujemy argumenty przemawiające, w powiązaniu z poprzednio omówionymi źródłami, za zaliczeniem ich do Słowian. I tak podaje Priskos z Panion, że poselstwo rzymskie pokonywało Dunaj i inne mniejsze rzeki na statkach raz określonych jako μονόξυλα σκάφεις, przy czym podano sposób sporządzania tych jedno-drzewek przez drażnienie pni ściętych drzew³¹, w innym miejscu jako μονόξυλα πλώα³². W pierwszym wypadku budowniczymi tych łodzi byli ludzie siedzący nad Dunajem, w drugim mieszkańcy (προσοικοῦντες) okolic nadrzecznych. Jest rzeczą niemal pewną, że w każdym razie nie byli to Hunowie, wyraźnie odróżniani od ludności miejscowej, lecz jakaś inna grupa etniczna. Tymczasem taki sprzęt pływający został w źródłach VI w. i później przypisany właśnie ludności słowiańskiej³³. W tym kontekście jednodrzewki wymienia wielo-

²⁹ Por. G. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I. *Die byzantinischen Quellen zur Geschichte der Türkvolker*, 2, Berlin 1958, s. 479 - 82; Plezia, o.c., s. 51 n.

³⁰ O początkach państwa Hunów por.: *Eunapii Sardiani*, Frgm. 41, 42, ed. C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, Paris 1868, s. 31 - 32; ed. U. Ph. Boissevain, *Excerpta de sententiis*, Berlin 1903, s. 84 - 85; *Zosimi comitis et exadvocati fisci, Historia nova* (ed. L. Mendelssohn), Lipsiae 1887, tu por. IV, 20, s. 174 - 175, zaginione fragmenty dzieła Priskosa z Panion, na które powołuje się nieraz Jordanes, np. *Getica*, XXIV, 123 (ed. Th. Mommsen, *MGH Auctores antiquissimi* V, 1, Berlin 1882) s. 89; *Getica*, XXXV, 183 ibidem, s. 105 - 106. Por także *Prisci Panitae Fragmenta*, Frgm. 9 i 10, ed. Müller, IV, s. 95 - 96. *Amm. Marcell.* XXXI, 2 (ed. W. Seyfarth), IV s. 242 nn, *Jord. Get.* XXIII - XXIV, 116 - 130, ed. Mommsen, s. 88 - 92. Literatura: Moravesik, o.c., I, s. 56 - 58, L. Halphen, *Les Barbares. Des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle*, Paris 1948, s. 29 nn; L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme. Die Ostgermanen*, München 1934, s. 267 nn; G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 1967, s. 72; Łowmiański, o.c., II, s. 228, a przede wszystkim Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, I, Berlin 1959, s. 347 nn (o państwie Attyli s. 364 nn), V, Berlin 1962, s. 243, 267; idem, *Attila und die Hunnen*, Baden-Baden 1951, s. 20 nn; K. Moszyński, *Badania nad pochodzeniem i pierwotną kulturą Słowian*, Kraków 1925, s. 90; K. Dąbrowski, *Hunowie europejscy*, (w:) K. Dąbrowski, T. Nagrodzka-Majchrzyk, E. Tryjarski, *Hunowie europejscy, Protobułgarzy, Pieczyngowie*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1975, s. 27 - 44.

³¹ *Prisci Panitae Frgm. 8, Excerpta de legationibus Romanorum*, ed. C. de Boor, Berlin 1903, s. 124 - 125.

³² Jw., s. 131.

³³ Por. Plezia, o.c., s. 53, uw. 5; J. Kostrzewski, *Kultura prapolska*, Poznań

krotnie Teofilakt Symokatta³⁴. Miały one odegrać kluczową rolę w nawiązaniu łączności między Awarami i Słowianami z jednej, a Persami z drugiej strony w czasie oblężenia Konstantynopola w 626 r.³⁵. Jeszcze w X w. według Konstantyna Porfirogenety sporządzali je Słowianie wschodni dla Rusów³⁶.

Argument jednodrzewek został umieszczony na czele, chociaż nie brak też innych. Źródło podaje bowiem, że owi barbarzyńcy czy Seytowie mieszkali po wsiach, κῶμαι, w chatach, καλύβαι. Wprawdzie użycie tego ostatniego terminu nie jest argumentem tak jednoznacznym jak jednodrzewki, tak bowiem określił domostwa Swebów już Strabon³⁷, to jednak Prokopiusz z Cezarei uznał καλύβαι za charakterystyczny rodzaj budownictwa słowiańskiego³⁸.

Najbardziej dyskutowanym argumentem są używane napoje: miejscowa ludność piła bowiem μέδος, podczas gdy przewodnicy, zapewne Hunowie, κάμος³⁹. O ile *kamos* to z pewnością charakterystyczny dla koczowników napój, kumys, o tyle w przypadku *medos* rozgorzała polemika, przy czym wielu badaczy uznało go za termin niemieckojęzyczny⁴⁰, podobnie jak nazwę uczty po zgonie Attyli — *strava*⁴¹. Jednak znaczna większość uczonych słowiańskich opowiedziała się za słowiańską proveniencją obydwu nazw⁴².

1947, s. 316 n; Z. Kurnatowska, *Słowiańszczyzna południowa*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1977, s. 77. Słowianie mogą być śmiało uznani za specjalistów w budowie tych łodzi, podczas gdy koczownicy nie znali tej sztuki. Dlatego w 578 r. na polecenie cesarza Tyberiusza Bizantyjczycy dwukrotnie przeprowadzili przez Dunaj podążających przeciw Sklawinom Awarów. — *Menandri Protectoris Fragmenta*, 48, *Exc. de leg. Rom.*, s. 208 - 210. W innych przypadkach musieli Awarowie posługiwać się mostami, np. na Sawie — *Menandri Frgm.* 63, 64, *Exc. de leg. gent.*, s. 271 - 276.

³⁴ *Theophylacti Sinocattae Historiae*, ed. C. de Boor, Stuttgart 1972, VI, 3,9 i VI, 4, 4 s. 226, VI, 9, 5 - 6, s. 237, VI, 9, 11 - 12, s. 238; komentarz: G. Labuda, *Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona*, Poznań 1949, s. 168.

³⁵ *Chronicon Paschale*, rec. L. Dindorf, (w:) *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, I, Bonn 1832, s. 720 - 724; *Theophanis Chronographia*, rec. J. Classen, ibidem, Bonn 1839, s. 487; *Nikeforos Patriarches*, ed. C. de Boor, Lipsiae 1880, s. 18.

³⁶ *Constantinus Prophyrogenitus. De administrando imperio*, rec. J. Bekker, Bonn 1840, por. cap. 9, s. 74 nn.

³⁷ *Strabonis Geographica*, VII, 291, rec. A. Meineke, Lipsiae 1866, s. 399.

³⁸ *Procopii Caesariensis, De Bellis*. VII (Bell. Goth. III), 14, 24, ed. J. Haury, II, Lipsiae 1963, s. 358.

³⁹ *Prisci Panitae Frgm.* 8, *Exc. de leg. Rom.*, s. 131.

⁴⁰ Por. Müllenhoff. o.c., IV, s. 343; Schwarz, o.c., s. 210; idem, *Das Vordringen der Slawen nach Westen*, Südostforschungen, XV, 1956, s. 96; u nas Łowmiański, o.c., II, s. 253.

⁴¹ *Jord. Get.* XLIX. 258.

⁴² Niederle, o. c., s. 52 n; Lehr-Splawiński, *O pochodzeniu...*, s. 115, Jażdżewski, o. c., s. 81; Tymieniecki. o. c., s. 651 n; Dąbrowski, *Hunowie...*, s. 114.

W moim przekonaniu od *medos* a także *κέγχρος* — proso znacznie ważniejszy jest argument jednodrzewek.

Trudniej natomiast powiedzieć coś wiążącego na temat szczególnie pojętej gościnności barbarzyńców, gdy zarządzająca wsią jedna z żon brata Attyli, Bledy przysłała chroniącym się po burzy członkom poselstwa piękne kobiety do współżycia — *ἐπὶ συνουσία γυναικας ἐμπρεπε εἶς*⁴³.

Dane zawarte w relacji Priskosa z poselstwa do Attyli w 448 r. zestawione z wcześniejszymi o cały wiek informacjami *Tabula Peuntingeriana* niewątpliwie przemawiają za przyjęciem możliwości pobytu Słowian nad Dunajem już w V w., co nie przeszkadza, że odrzucają tę hipotezę liczni znawcy przedmiotu jak G. Labuda⁴⁴, a zwłaszcza H. Łowmiański⁴⁵. Przyjmuje natomiast ten pobyt, poza klasyczną literaturą slawistyczną od Szafarzyka po Tymienieckiego, z dodaniem swoistej interpretacji J. Peiskera⁴⁶.

Dyskusję na ten temat trzeba zakończyć na relacji Priskosa, gdyż wszystkie późniejsze źródła mówią wprost o pobycie Słowian nad Dunajem bez żadnych wątpliwości. Pierwszym z nich zaś jest Pseudocezariusz z Nazjanzu, bowiem brat słynnego teologa Grzegorza nie mógł być autorem tego źródła⁴⁷. Za późniejszym datowaniem przemawia m. in. użycie dla określenia Słowian nie dawniej stosowanej nazwy *Venedae*, lecz nowego określenia — *Σκλαυνοι* (*Scлавini*), używanego w źródłach dopiero od początku VI wieku⁴⁸. W charakterystyce Słowian przeciwstawia ich Pseudocezariusz Danubianom zwanym też Fyzjonitami, co ma zresztą to samo znaczenie⁴⁹. W każdym razie stwierdzenie Pseudocezariusza jest niepodważalnym dowodem pobytu Słowian nad Dunajem. Pozostaje tylko pytanie, w jakim stopniu jest on kontynuatorem wcześniejszej tradycji źródłowej od *Tabula Peuntingerina* po Priskosa z Panion. Otwiera on na pewno nową serię relacji źródłowych, które, jak

⁴³ *Prisci Panitae Frgm.* 8, *Exc. de leg. Rom.*, s. 131 - 132, Por. S. Roman, *Gościnność*, (w:) *Słownik Starożytności Słowiańskich*, II, s. 141; B. Zásterova, *Les Avars et les Slaves dans la tactique de Maurice*, *Rozprawy Československé Akademie Věd* 81 (1971), 3, s. 46, gdzie uznała nadzwyczajną gościnność barbarzyńców za typowy topos historiografii antycznej i wzorującej się na niej bizantyjskiej.

⁴⁴ Labuda, *Fragmenty...*, s. 26 i 104.

⁴⁵ Łowmiański, o.c., II, s. 214, 253, 257.

⁴⁶ J. Peisker, *Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung*, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, III, 1905, s. 319.

⁴⁷ Por. RE III, szp. 1298 - 1300.

⁴⁸ Niederle, o. c., s. 35 na IV - V w. Natomiast Müllenhoff, o. c., s. II, s. 368; Tymieniecki, o. c., s. 652; Plezia, o. c., s. 54 za późniejszym datowaniem. Ostatnio za początkiem VI w. opowiedział się A. Kollautz, *Völkerbewegungen an der unteren und mittleren Donau im Zeitraum von 558/562 bis 582 (Fall von Sirmium)*, *Zeitschrift für Ostforschung*, XXVIII, 3, 1979, s. 457.

⁴⁹ Müllenhoff, o. c., II, s. 366; Peisker, *Expansion...*, s. 432; Kollautz, l. c. Tekst za *Patrologiae Graecae*, XXXVIII, 986, Müllenhoff, o. c., II, s. 367 - 368.

Getica Jordanesa⁵⁰, już dla czasów Justyna (518 - 527) potwierdzają pobyt Słowian nad Dunajem⁵¹. Badania archeologiczne w regionie naddunajskim podsumowane w naszej literaturze przez Z. Kurnatowską nie przyniosły żadnych rozstrzygnięć i autorka ostatecznie opowiedziała się za późniejszym, po bitwie nad rzeką Nedao w 453 r., a więc po rozbiegu imperium huńskiego, przybyciem Słowian nad Dunaj⁵².

Jeśli jednak odrzucimy tę tezę powracając do dawnego poglądu o wcześniejszym przybyciu Słowian na tereny naddunajskie, to punktem wyjścia tej wędrówki musiały być walki królów gockich Hermanaryka i Winitara z Hunami oraz Wenetami i Antami przedstawione w relacjach Jordanesa⁵³ i Ammianusa Marcellinusa⁵⁴, przy czym ten ostatni nie wspominał w ogóle Słowian. Ponieważ Hermanaryk panował do 350 lub 370 r., a Winitar był jego stryjecznym wnukiem⁵⁵, zaś jego panowanie było bardzo krótkie, być może trwało tylko jeden rok, przeto walki te musiały się zakończyć około 376 r.⁵⁶ W czasie pisania *Getica* (551 r.), a przecież materiał zaczerpnięty z kroniki Kassiodora został wcześniej zebrany, Jordanes milczy na temat ruchów migracyjnych znanych mu Słowian naddunajskich, uznając ich tym samym, podobnie jak Prokopiusz z Cezarei, za z dawna zasiedziałe plemiona, a przybyli niewiele lat później Awarowie wszędzie zastali stare osadnictwo słowiańskie⁵⁷, co wszystko razem wskazuje na dawność osadnictwa słowiańskiego nad Dunajem już w pierwszych dziesiątkach lat VI wieku.

W czasie ustalonego już pobytu Słowian nad Dunajem ulegały poważnym zmianom warunki geograficzno-etniczne tego regionu. I tak najpierw w 513 r. Longobardowie pokonali Herulów zmuszając ich część do wędrówki na północ⁵⁸, podczas gdy druga część przesiedliła się na południe w okolice Singi-

⁵⁰ *Jord. Get* V, 35.

⁵¹ *Procopii, De Bellis VII* (Bell. Goth. III), 40, 5, ed. Haury, II, s. 476 dla czasów Justyniana W. Jednak dość powszechnie przypisuje się ten pierwszy najazd Słowian na posiadł ści bizantyjskie jeszcze czasom Justyna. — Por. Niederle, o. c., s. 61; Labuda, *Państwo Samona*, s. 158; Łowmiański, o. c., II, s. 262, uw. 795; Ostrogorski, o. c., s. 81.

⁵² Z. Kurnatowska, *Die „Slaveni“ im Lichte der archäologischen Quellen*, Archaeologia Polona, XVI 1974, s. 511; eadem, *Słowiańszczyzna południowa...*, s. 25 nn.

⁵³ O walkach Hermanaryka i Winitara por. *Jord. Get.* XXIII, 116 - 120 i XLVIII, 246 - 250.

⁵⁴ Amm. Marcell. XXXI, 3, gdzie zamiast *Vinitar* jest *Vithimir*.

⁵⁵ *Jord. Get.* XIV, 79, por. też komentarz wydawcy na s. 142; Schmidt, o. c., s. 253, 255.

⁵⁶ Por. J. Marquardt, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 367 - 368; Schmidt, o. c., s. 253 nn; Labuda, *Fragmenty...*, II, s. 77, Łowmiański, o. c., I, s. 402 n; Dąbrowski, *Hunowie...*, s. 43 nn.

⁵⁷ Por. W. H. Fritze, *Zur Bedeutung der Awaren für slawische Ausdehnungsbewegung im frühen Mittelalter.*, Zeitschrift für Ostforschung XXVIII, 3, 1979, s. 515.

⁵⁸ *Procopii Caes., De Bellis VI* (Bell. Goth. II), 1 - 5, 1 - 3, ed. Haury, II, s. 214 n.

dunum (dziś Belgrad) w 536 i 540 r.⁵⁹. Około 560 roku przybyli nad środkowy Dunaj Awarowie, którzy stąd zaatakowali dwukrotnie w latach 562 i 566/67 króla Franków Sigiberta⁶⁰. Kolejna poważna zmiana dokonała się w latach 566 - 568. Najpierw król Longobardów, Alboin wysłał do chagana Awarów, Bajana, poselstwo proponując mu rozbięcie państwa swoich wrogów Gepidów, pozostających pod rządami króla Kunimunda⁶¹. Chagan początkowo odmówił, a następnie przyjął propozycję na ciężkich dla Longobardów warunkach⁶², po czym Gepidzi zostali całkowicie rozbici, a ich władca zginął⁶³, Longobardowie zaś zgodnie z uzgodnionymi warunkami opuścili zajmowane dotychczas ziemie udając się do Italii⁶⁴. Tymczasem Awarowie zajmując opuszczone przez Longobardów tereny z jednej strony żądali od Bizancjum opuszczonej przez Gepidów stolicy Sirmium (dziś Mitrovica)⁶⁵ z drugiej natomiast zaatakowali przy pomocy floty bizantyjskiej, która ich przeprawiła dwukrotnie przez Dunaj, nieposłusznych im, a zamieszkających na wschód od Awarów, Sklawinów Daurentiosa czy Dauritasa⁶⁶. Dowodzi to przede wszystkim, iż ekspansję przeciw Słowianom rozwijali oni z zachodu na wschód w kierunku Małej Scytii (dziś Dobruża), zamieszkaanej przez Słowian od nie znanych nam czasów⁶⁷.

⁵⁹ Proc. Caes., *De Bellis III (Bell. Vandalicum I)*, 2, 1 - 6, *De Bellis VI (Bell. Goth. II)*, 15, 30 - 36; por. Kollautz, o. c., s. 449.

⁶⁰ *Gregorii Turonensis, Historia Francorum*, ed. W. Arndt, *MGH SS rer. Merovingicarum*, I, Hannover 1885, tu por. IV, 23, s. 159 i IV, 29, s. 165; *Pauli Historia Langobardorum*, II, 10, ed. G. Waitz, *MGH SS rer. Langobardicarum et Italicarum saeculi VI - IX*, Hannover 1878, s. 78 - 79; *Menandri Proteotoris Frgm.* 23, *Exc. de leg. gent.*, s. 454; por. Labuda, *Państwo Samona*, s. 152 i 332; Kollautz, o. c., s. 450. O pochodzeniu Awarów i ich marszu na zachód por. Moravesik, o. c., s. 70 - 76, H. W. Haussig, *Zur Lösung der Awarenfrage*, *Byzantinoslavica*, XXXIV, 2, s. 173 nn; W. Szymański, *Awarzy*, (w:) W. Szymański, E. Dąbrowska, *Awarzy, Węgrzy*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1979, s. 24 nn.

⁶¹ *Menandri Frgm.* 24, *Exc. de leg. gent.* s. 454; Labuda, jw., s. 155; Kollautz, o. c., s. 451.

⁶² *Menandri Frgm.* 25, *Exc. de leg. gent.*, s. 455.

⁶³ *Menandri Frgm.* 28, *Exc. de leg. Rom.*, s. 195, *Pauli Hist. Lang.* I, 27, ed. Waitz, *MGH SS rer. Lang.*, I, s. 68 - 70; por. Labuda, jw., s. 156; Kollautz, o. c. s. 451; Fritze, o. c., s. 512; H. Preidel, *Die Anfänge der slawischen Besiedlung Böhmens und Mährens*, I, Gräffeling b. München 1954, s. 72 n.

⁶⁴ *Pauli Hist. Lang.* II, 7, 8, 26, ed. Waitz, *MGH SS rer. Lang.* I, s. 76 - 78 i 86 - 87; Labuda, jw., s. 156 - 157; Kollautz, o. c., s. 464.

⁶⁵ *Menandri Frgm.* 26, 27, 28, 29, *Exc. de leg. gent.*, s. 456 - 59; Labuda, jw., s. 157; Kollautz, o. c., s. 464.

⁶⁶ *Menandri Frgm.* 48, *Exc. de leg. Rom.*, s. 208 - 210; Labuda, jw., s. 167; Łowmiański, o. c., II, s. 389; Kollautz, o. c., s. 467; Zášterova, o. c., s. 63.

⁶⁷ Kollautz, o. c., s. 451 nn. Przeciwnie stanowisko zajmuje jednak większość badaczy, por. Labuda, jw., s. 167; Łowmiański, o. c., II, s. 350; Fritze, o. c., s. 511.

Jednak wyprawa ta stosownie do treści 48 fragmentu dzieła Menandra przyniosła tylko łupy wojenne, natomiast nie spowodowała uzależnienia zachodnich Słowian na trwałe, o czym świadczą ostatnie fragmenty historii Menandra⁶⁸. W pierwszym z nich chagan domagał się od Bizancjum zezwolenia na rozpoczętą już budowę mostu na Sawie w celu dokonania najazdu na Sklawinów, w drugim umożliwienia mu przeprawy przez Dunaj przeciw wspólnym wrogom cesarstwa i Awarów, Sklawinom. Cesarz Tyberiusz i jego dostojnicy, np. dowódca wojsk bizantyjskich nad Dunajem Setos, dobrze zdawali sobie sprawę z prawdziwego celu przygotowań militarnych władcy Awarów, dążącego do zdobycia byłej stolicy króla Kunimunda, Sirmium, czego kolejny po Targitiosie poseł awarski Solachos otwarcie zażądał i co się w końcu dokonało w 582 r.⁶⁹, a jednak pozornie przyjmowano w Bizancjum argumentację dyplomacji awarskiej, gdyż nie dysponowano dostatecznymi siłami do odparcia ataków koczowników na północne rubieże cesarstwa. Gdyby Sklawinowie byli od Awarów już wtedy uzależnieni, posłowie awarscy nie mogliby wobec doskonale poinformowanych dyplomatów bizantyjskich szermować argumentem konieczności ich podboju⁷⁰.

W pewnej niezgodzie z tym stoi wzmianka o najeździe około 558 r. Hunów i Sklawów⁷¹ na Trację, zawarta w *Chronografii* J. Malalasa⁷², a powtórzona w tym samym znaczeniu przez Teofanesa Wyznawcę⁷³ i sugerująca znaną z czasów późniejszych zależność Słowian od Hunów, tj. oczywiście Awarów. Ponieważ wzmianka ta nie dotyczy którejś z konkretnych dwóch gałęzi Słowian, tj. Sklawinów lub Antów, lecz została odniesiona po prostu do Εκλάβοι = *Sclavi*, przeto należy, biorąc za punkt wyjścia walki między Awarami a Antami w 558 r. po nieudanym poselstwie Mezamira⁷⁴, a także bliskie sąsiedztwo Antów z Tracją, odnieść ten epizod walki bizantyjsko-słowiańsko-awarskich raczej do Antów, chwilowo — po klęskach w 558 r. a przed migracją koczowników nad środkowy Dunaj — uzależnionych od Awarów.

Pełne potwierdzenie zależności Sklawinów od Awarów, znanej poza tym ze źródeł zachodnioeuropejskich jak Fredegar⁷⁵ czy Paweł Diakon⁷⁶, znajdujemy natomiast w *Historiach* Teofilakta Symokatty, który stwierdza, że po

⁶⁸ *Menandri Frgm.* 63 i 64, *Exc. de leg. gent.*, s. 471 - 476.

⁶⁹ *Menandri Frgm.* 64, *Exc. de leg. gent.*, s. 475; Kollautz, o. c., s. 461 nn.

⁷⁰ Por. trafne uwagi Labudy, jw., s. 169; Kollautz, o. c., s. 477.

⁷¹ Οὐννοι καὶ Σκλάβοι (Selavi), nie Sklawinów — jak w tłumaczeniu Plezi, o. c., s. 89.

⁷² *Joannis Malalae Chronographia*, ed. L. Dindorf, Bonn 1837, s. 490.

⁷³ *Theophanis Chronographia*, s. 360 nn.

⁷⁴ *Menandri Frgm.* 6, *Exc. de leg. gent.*, s. 443.

⁷⁵ *Fredegarii Chronicon* IV, 48, ed. B. Krusch, *SS rer. Merov.* II, Hannover 1888, s. 144 - 145.

⁷⁶ *Pauli Hist. Lang.* IV, 7 ad ann. 593, ed. Waitz, *SS rer. Lang.* I s. 118, a zwłaszcza IV, 10, ibidem, s. 120.

przedłożeniu żądań chagana cesarzowi przez znanego nam z 63 fragmentu dzieła Menandra, Targitiosa⁷⁷, Awarowie w latach 591 - 594 zaatakowali posiadłości cesarstwa, ale nie wprost, lecz przez nasłanie Sklawinów⁷⁸. Podobnie, a nawet jeszcze dobitniej przedstawił to wydarzenie Teofanes Wyznawca⁷⁹. W obydwu relacjach stosunek Sklawinów do Awarów nie pozostawia żadnych wątpliwości, tym bardziej że stoi w zgodzie ze wzmiankami o walkach Sklawinów i Awarów przeciw bawarskiemu księciu Tassilonowi zamieszczonych przez Pawła Diakona⁸⁰. Był to okres tuż przed wielką wojną bizantyjsko-awarską⁸¹. Uzależnienie Sklawinów musiało zatem nastąpić w latach 580 - 590 w nieznanych nam okolicznościach historycznych⁸². Nie musiało ono przy tym wcale dotyczyć także wschodniego odłamu Słowian, Antów, raz jeden tylko wspomnianych w *Historiach* Teofilakta Symokatty, gdy chagan wysłał przeciw nim ok. 600 r. swego wodza Apsicha, ponieważ współpracowali z cesarstwem bizantyjskim⁸³. Od Awarów zatem byli co najmniej pod koniec wojny bizantyjsko-awarskiej niezależni.

Pozostaje już tylko drobna uwaga na temat samych koczowników awarskich, od 558 r. pozostających w kontaktach dyplomatycznych i wojskowych tak z Bizancjum⁸⁴, jak i ze Słowianami⁸⁵. Jest rzeczą znamioną, że byli oni niejako wygnańcami z własnej stepowej ojczyzny, gdy pobici przez władcę Turków Dżabula lub Silzibula schronili się do Europy, jak świadczą odpowiednie fragmenty dzieła Menandra⁸⁶. O klęsce i ucieczce Awarów mówi też

⁷⁷ *Theoph. Simoc. Hist.* I, 6, 5, ed. de Boor, s. 51 - 52.

⁷⁸ *Theoph. Simoc. Hist.* I, 6, 6 - I, 7, 1, ed. de Boor, s. 52: „..., καὶ πάλιν Ῥωμαίοις το τῶν Ἀβάρων ἐπιτίθεται φύλον, ἀλλ' οὐκ ἀναφανδόν, ραδιουργικώτερον δὲ πῶς καὶ δολερώτερον. το γὰρ Σκλαυητῶν ἔθνος ἐπαφίησιν...”

⁷⁹ *Theophanis Chronographia ad ann. 6076 (=583)*, ed. Classen, s. 391.

⁸⁰ Raczej trudno się zgodzić z łagodzącą zależność Sklawinów interpretacją Łowmiańskiego, o. c., II, s. 390.

⁸¹ Por. Schafarik, o. c., II, s. 156; Zeuss, o. c., s. 626; Niederle, o. c., s. 64; Labuda, jw., s. 342; idem, *Chronologie de guerres de Byzance contre les Avars et les Slaves à la fin du VIe siècle*, Byzantinoslavica, I 1950, s. 167 - 173, gdzie późniejsza o 5 lat (od 595) datacja początku wydarzeń wojennych.

⁸² Por. o opisanych wypadkach oraz omówienie różnych stopni zależności Słowian od Awarów: Labuda, jw., s. 166 n; Firtze, o. c., s. 518 nn.

⁸³ *Theoph. Simoc. Hist.* VIII, 5, 13, ed. de Boor, s. 293; Kollautz, o. c., s. 480.

⁸⁴ Poselstwo Kandicha do Konstantynopola: *Menandri Frgm.* 4, *Exc. de leg. gent.*, s. 442 - 443; poselstwo Valentinusa do Awarów: *Menandri Frgm.* 5, *Exc. de leg. Rom.*, s. 203, por. też *Menandri Frgm.* 9, *Exc. de leg. gent.*, s. 443 - 444. Literatura: Moravcsik, o. c., s. 70 - 76; Labuda, jw., s. 148; Kollautz, o. c., s. 448 nn; Zášterova, o. c., s. 41 n; Haussig, o. c., s. 173 nn, Szymański, o. c., s. 24 nn.

⁸⁵ *Menandri Frgm.* 6, *Exc. de leg. gent.*, s. 443.

⁸⁶ *Menandri Frgm.* 10, *Exc. de sententiis*, ed. U. P. Boissevain, s. 18, *Frgm.* 18, *Exc. de leg. gent.*, s. 450 - 452, oraz *Frgm.* 43, *Exc. de leg. Rom.*, s. 203 - 208, gdzie omówiono poselstwo Valentinusa do władców Turków, Turksantosa i Tardu. Por. Haussig, o. c., s. 175, Szymański, o. c., s. 26 n.

słynny ekskurs w *Historiach* Teofilakta Symokatty zawierający list chagana Turków (Tardu) do cesarza Maurycego⁸⁷.

Już w 43 fragmencie Menandra mamy podaną inną nazwę Awarów — Awarchonnici (Ὠαρχώννιαι), której wyjaśnienie znajdujemy we wspomnianym ekskursie Teofilakta Symokatty. Według niego chagan turecki podbił najpierw prawdziwych Awarów, a nazwa naddunajskich stanowi tylko ψευδονύμος⁸⁸. Następnie podbił jednak inny lud, który od swoich władców, Ὠὰρ καὶ Χουβί, przyjął w korzystnych dla siebie okolicznościach bezprawnie nazwę Awarów⁸⁹. Historię Pseudoawarów oraz pochodzenie ich nazwy uznał za prawdziwą Haussig⁹⁰. Wyjaśnia ona w dostatecznym stopniu zarówno ciągle pretensje chagana Turków do Bizancjum za udzielenie fałszywym Awarom pomocy, jak i nazwy Awarów w kronikach Pawła Diakona⁹¹ oraz Fredegara⁹². Tak więc dwa pomniki historiografii bizyntyjskiej wyjaśniają w dostateczny sposób przyczyny przybycia Awarów nad Dunaj, jak i pochodzenie ich dwoistej nazwy, stosowanej bez zrozumienia przez historiografów zachodnioeuropejskich.

Uniwersytet Wrocławski im. Bolesława Bieruta (Wrocław)

SLAWEN UND TÜRKISCHE VÖLKER VOR DEM AUFTAUCHEN VON PROTOBULGAREN AUF DEM BALKAN

Zusammenfassung

Das Hauptproblem besteht darin, Zeit und geschichtliche Umstände zu bestimmen, unter denen die Slawen an die Donau gekommen sind, wo sie um die Hälfte des 6. Jh. von Jordanes und Prokop von Cäsarea mit Sicherheit bezeugt werden. Zuerst muß man die Frage nachgehen, wann sie dorthin vorgedrungen sind. Als die von Ptolomäus erwähnten Koistobokoi sind sie vielleicht schon in der zweiten Hälfte des 2. Jh. u. Z. am Dnestr und im Karpatenbogen anzutreffen. Tabula Peutingeriana, d. h. in der aus dem 4 Jh. stammenden Umarbeitung der Landkarte von Vipsanius Agrippa, werden sie an

⁸⁷ *Theoph. Simoc. Hist.* VII, 7, 8 - 14 i VII, 8, 1 - 17, ed. de Boor, s. 257 - 260. Por. H. W. Haussig, *Theophylakts Exkurs über die skytischen Völker*, Byzantion, XXIII, 1953, s. 330 nn; idem, *Zur Lösung der Awarenfrage.*, s. 173; Szymański, l. c.

⁸⁸ *Theoph. Simoc. Hist.* VII, 6, 9 - 10, ed. de Boor, s. 257.

⁸⁹ *Theoph. Simoc. Hist.* VII, 8, 1 - 2, ibidem, s. 258.

⁹⁰ Haussig, *Theophylakts Exkurs*, s. 304; idem, *Zur Lösung der Awarenfrage*, s. 180; Szymański, l. c.

⁹¹ *Pauli Hist. Lang.* I, 27, *SS rer. Lang.* I, s. 69; *Alboin vero cum Avaribus, qui primum Hunni, postea de regis proprii nomine Avars appellati sunt.* Jest to jakby niedokładna reminiscencja opowieści Teofilakta o pochodzeniu nazwy Awarów.

⁹² *Fredeg. Chronicon* IV, 48, ed. Krusch, *SS rer. Merov.* II, s. 144: ... *Avaris coinomento Chunis...*

den unteren Donau verzeichnet. Möglicherweise sind Slawen unter der Bezeichnung Sarmatae Limigantes verborgen, die sich 334 gegen ihre Herren, Sarmatae Arcaragantes, auflehnten, was von Ammianus Marcellinus, Eusebius von Cäsarea und Hieronymus von Stridon erwähnt wird.

Es besteht auch die Möglichkeit, die ansässige, den Hunnen unterworfenen Bevölkerung, die Priskos von Panion in seinem Bericht über Gesandtschaft an Attila im Jahre 448 als „Skythen“ bezeichnet, als Slawen anzufassen. Neben den älteren, von überwiegendem Teil der Historiographie anerkannten Argumente (wie das von den „Skythen“ verwendete Getränk *medos* sowie Jordanes' *strava*), muß man noch hervorheben, daß die „Skythen“ *monoksyla* verwendeten, die in den byzantinischen Historikerberichten von Theophylaktos Simokattes bis Konstantinos Porphyrogennetos als für die Slawen charakteristisch angesehen werden.

Als die Awaren in der zweiten Hälfte des 6. Jh. an die Donau kamen, fanden sie dort überall eine ansässige slawische Bevölkerung, die sie erobern und unterwerfen wollten, was ihnen jedoch sofort nicht gelang. Die Sklawenen leisteten ihnen über eine längere Zeit Widerstand, wovon entsprechende Fragmente des Werkes von Menander Protektor, z. B. ad ann. 578 und spätere, zeugen. Die Anten erfreuten sich noch nach dem großen byzantinisch-awarischen Krieg am Anfang des 7. Jh. ihrer Unabhängigkeit von den Nomaden. Nach den Berichten von Theophylaktos und Paulus Diakonus befanden sich die Sklawenen schon um 590 unter dem Joch der Awaren, das in der sog. Fredegar-Chronik dargestellt wurde.

Die Slawenwanderung von den Gebieten am Dnestr und im Karpatenbogen an die Donau erfolgte höchstwahrscheinlich unter dem Druck der Kämpfe der Hunnen mit dem Gotenkönigreich von Hermanarich und Vinithar, die in der zweiten Hälfte des 4. Jh. von Ammianus Marcellinus und nachdem von Jordanes beschrieben wurden. Hier waren sie bis zur Schlacht am Fluß Nedao 453 von den Hunnen abhängig und hier wurden sie von den aus eurasiatischen Steppen vertriebenen Awaren angetroffen. Die Awaren führten Kämpfe mit dem Frankenkönig Sigibert, mit den Gepiden und vor allem mit Byzanz und bis zum Ausgang des 7. Jh. unterwarfen sie die Slawen.